

BOLYAI FARKAS TÖREDÉK JEGYZETEL.

Második, befejező közlemény.

V.

A drámáról.

Az epopea inkább megszenvedti folyvást a felemelkedő beszédet mint a dráma.

Mindenikben egység legyen, azaz: egy legyen a főcél és minden arra feleljen meg, a mi csak mellékes is, (hogy igen simplex ne legyen) mind arra szolgáljon.

A test magában legyen szép nemes.

Az öltözete olyan legyen, hogy nyerjen vele az eltakart meztelen szépség . . . talán egy csillag s vagy két ordó a melián . . . egy solitair szalag a matrona fején s csak annyi gyöngy a mellen, hogy a mellet el ne fedje. Egy szép lány ugyan egészen szép akárhol, de szeme csak kettő van, más helyt másképpen szép nem azzal a fényességgel, ha nem meztelen, a köntöse lehet bíbor is s gyöngy is (v. gyolcs is?), ne talán minél vakítóbb s távol látszóbb, annál szebb. Igen színes ne legyen mindenütt kiáltva, nehogy mint a rossz perspektíván a természet mindeldült szivárvánnyal látszik ackromatis (legyen). Sem nem kell azon igyekezni, hogy minden veres legyen, legyen csak az veres, a mi az, legyen a szép tiszta ég napja tündököltető az egész vidéken.

A színek elegyítése legyen harmonizáló s tagok nagysága.

Az interesse végig nőjön, mint egy leány meglátásától kezdődve a csókig . . . azaz mintegy távolról látszani kezdődő tárgy a mint közeledik. Az indulat, mikor nagyra hág, maga beszéljen, nem erőltetett, keresett puffadtsággal s nem hosszú, rövid, igaz, egyszerre mozdító kirohanással. Közönségesen valamikor maga akarja az ember rendíteni a leiket, kerülje a környül állásos leirást, fősvényen a szókban s mellékes, a főt elrontó képekben fejezze ne ki magát, okosan kiválasztva azt, a mely egyedül többet teszen, mint együtt a sok, ha talán külön mindenik erős lett volna.

A Horatiusok apja . . . Mori . . . Caesar: quid times? Caesarem vehis.

Egy folyóvízen való leutazás, és különböző vidékek közt míg a tengerbe szakad — talán inkább.

A sublimében a fenn irt rövidség különösen szükséges, mivel a léleknek az a tágulása mindjárt visszamenyen s kedvetlenséggé válik, ha vissza nem bocsáttatik.

A fattyu szivárvány színek is itt különösen czél ellen valók.

A sublimenek sokszor a rendeletlen forma s homályosság egyik vonása . . . A lélek szereti a véghetetlen prospectust, mivel ott a valami jónak lehetősége marad fenn. *Quod latent meliora putamus* . . . A homályosság optice nagyobbbnak, tágosabbnak mutat, nem látszik a határ, nincs megkötve a lélek szabadsága: és a regulás feszeség nem enged kedves játékot a phantasiának.

Egy sivatagban egy kőszikla ha Δ forma volna, vagy egy víz egyenes canalisba folyna s a többi.

Egy Gothus templom, egy vén fák berke szürkületben Virgiliusban, mint a lemenő fogyó hold halvány szürkületében, úgy ment kételkedő lépéssel a pokol berkibe Aeneas.

Miltonban a Sátán hogy irtózott azon a temérdek vastag setéségen által menni fel a Chaosig.

Tehát a regularitas se mindenütt szép. Az a kérdés, hogy mit akar az ember: egy sivatagot-e, vagy leányt, vagy ezt a sivatagba . . . Avagy egy architectonisch épületet . . .

Az ég maga sincs rendben.

Denique egyforma ne legyen a darab, ne legyen csak olyan, mintha valaki csak szemet rajzol; legyen a leánynak feje, lába s a többi vég zödjön a végén.

A Sátán mikor felállott: A hajdani világosságából maradványával feltámadt a Cherubim; mint a horizon gözén keresztül feljövő nap.

Mikor Ádám s Éva lefeküdtek a zöld lugosban, a csillagok mind kedvező világosságot sugároztak le, s a fülemile énekelni kezdett.

Dávidban: Az ur az ő haragjában kijött, az ég meghajlott alatta, a szélveszen ment. lábai alatt egyik felleg a másikra sötétülve hömpölygött s éjszaka övezte környül, kezében fogta az ő nyilait, dörgött az ur az égből és jég és tűz hullott.

Homerus. Jupiter int és az Olympus mozgott.

VI.

Milton elveszett paradicsoma,

Milton nagy és egyszerű, csak néhol czifra s el is alszik, úgy, hogy horkol szépen' de látszik, hogy óriás alszik.

A mint eszembe jut az elveszett paradicsom.

A pártos angyalok ütközetének rémítő következése lett volna, ha meg nem látta volna az a Sátán az Isten kezében az égen a mértéket, mely Scorpio s Astrea között van s a melybe, mikor mér, a föld szolgál tereh gyanánt.

A fiát küldötte el. Rettenetes az Isten fia, mint az éjszaka, mikor az ő ellensége ellen menyen. 4 cherubim kísérte kiterjesztett csillagos szárnyakkal, lángoló szekerének kerekei az egész mennyországot megrázták. Minden reszketett az-örökkévaló trónusán kívül.

Rémítőleg hullottak alá a szörnyű magasságból a Serafimok és Cherubimok s ezer esztendeig heverték a lángtengereken szélylyei szórva, zászlóikkal uszkalva bágyadtan a kék habok között.

Dicsőségesen térve vissza az Istennek győzedelmes fia, égő szeke-rével megállott s kezébe fogva azt az arany czirkalmot, mely az örökkévalóság műhelyében készült, egyik ágát a középbe ütötte, a másikkal a sötétség kiterjedt mélységét kerítette el, mondván: Világ eddig terjeszkedj.

A föld abroncs oroszlánná vált, hajnalra a földet megrázva rohan a mezőkön, a szarvas dugja ki ágas fejét, forranak az állatok, zeng az egész véghetetlen az egy lélettől.

Ott áll a földön a legszebb kertben a madarak karjainak örömgöngyében Ádám s első anyánk a legtisztább szeretettel reáhajolva, felkölt mellét, melyet semmi egyéb patyolat lefolyó haján kívül nem fedezett, férje a magáéhoz szorította s szépségétől s asszonyi szelidségétől felgyúladvan oly kegyesen mosolygott reá, mint Jupiter Junora, mikor a fellegeteket termékenynyé teszi, hogy a földre virágokat hintsenek, s égő szerelmének tiszta csókját rózsákra nyomta.

Életek módját leírja: az angyal hogy járt le hozzájuk, hogy tanította, hogy volt ebéden, csak láttatott enni, Éva milyen kimélő volt, még a rothadt gyümölcsöket is felszedte s rozsolist csinált belőle s kínálta az angyalt. A szőlőt a nyárfához adták férjhez s az jegybe fűtöket hozott. Éva virágokat nevelt, kedves százszorszépecskét. Mihelyt elesett az ember elrepülve tűnt el a földről s nem fűszerezte meg a bűnösnek a természetet.

Egyszer felkél a Sátán: Ugy költ fel, mint a nap a ködös gözös horizonon nagyon s minden sugár nélkül ábrázatján, a mindenható mennybelinek örökös barázda nyomai láttattak, paizsa mint teli hold a mint néző csöven látszik, buzogánya olyan nagy, hogy a norvégiai havasokon árbocznak való fenyőfa csak nádszál ahozképest. — Megindult a tüzes hantokon füstelő pusztákon s kőszirteken. — Odaért a hol laknak a Sötétség és a Chaos két ősi elei a természetnek szünetleni harcznak lármái közt: ott ama négy büszke hatalom: meleg, hideg, száraz, nedves, veszekedik a birodalomért, harczoltatva a rom bajnokjait: itt a természet bölcsője s sírja.

Megkérdezte a Sátán mit tudnak az újvilágról? nem hallották, hogy az elpártolt angyalok helyibe új hívőket kíván az égbeli király teremteni.

A vén Chaos zokogva felelt:

Megindul az a szörnyű temérdekségén az éjszakának. Végre a mennyei bástyák tetejéről egy szürke világosság kezd lesütni.

Felérkezik a felső domboru gömbölyűsége, mely oltalomul szolgál az örök setétség berohanása ellen.

A Sátán itt Cherubimmá változék. Mennyei ifjuság virított orczáin, fodor haja arany koronája alatt a zefirekkel enyelgett; szárnyai aranyos tollakkal, ruhája rövid, kezében egy ezüst pálcát tartva, tétszetős lépésekkel az égre indúl. Éva egy lugosban aludt az első éjszakán Ádám-mal, mikor a filemile énekelt s a csillagok kedvezőbb világossággal olvadtak, álmában egy idegen kedves szép valóságot lát, a milyen előtte ismeretlen volt a teremtésben s ez így szólott: Az égnek szemei mindenfelé ragyognak s mind éretted égnek, te vagy az egész természet gyönyörűsége, az egész világ a te bámulatodban hallgat

Éva mind bajlódott másnap azzal a képpel, melyet éjjel látott álmában.

Elmenyen magánosan sétálni andalogva, (de Miltonban kapát viszen nem tegzet mint Diána). Ádám gyönyörködve járásában sokáig nézte.

Oh halálos elválás, szerencsétlen Éva. Elmenyen, támogatja a

lehajló virágokat, de nem gondolta meg, hogy ő maga a legszebb virág, támasz nélkül van, attól elég messze és a szélvészhez elég közel.

A kígyó aranyos taréjait s pettyegezett nyakát hajtogatva mindenütt az Éva lábai nyomdokait csókolja. Éva észrevéve nézni kezdette.

A kígyó így szól: Ne csudálkozz, világ királynéja, te egyedül érdemelsz csudálást. Ne csudálkozz vakmerőségemen! A legkiesebb égnél derültebb szemeid ülő helyei a kegyességnek, felfegyverkezhetnek a kegyetlenséggel? ha vétkeztem, az a te kellemetességed bűne, minden valami a földön van abban találja gyönyörűségét hogy királyi pálczádtól függjön. Hasonlíthatatlan Isten asszony! te méltó vagy az angyalokon uralkodni. Majd az isteneket fogom látni vetélkedni, melyik szolgáljon neked. Azonban szakasztott ott s nyújtotta Évának, Éva vakmerő kezével hozzá nyúlt és ett, a föld megérezte halálos sebét s a természet keservesen sóhajtott.

Ment Ádám felé, meglátta Ádám kétségbeesve így szólott: »Menyek veled a halál karjai közé is, érzem, hogy a természet láncza maga után von, te vagy az én testemből való test s az én csontomból való csont, nem léssen a mi sorsunk különböző.«

Nem állhatott ellene az ő felesége szépségének, elvette s ett; a föld mintha új fájdalokat érzett volna, a közepéig megrendült, az ég dörgött s könnyeket hullatott. A bűn és a halál azonnal felszaladott a poklokból, s a mint jött fel megvesztegetve tőlek (a hol jöttek) a csillagok meghalványultak.

Visszaérkezett a Sátán. Éljen ordítással fogadta a Dieta, de sziszegve végezte.

Ádám kétségbeesve így szólott: Miért kellett a teremtőnek ezt a hibát tenni a földre? Miért nem teremtette egyszerre az embereket, vagy miért nem talált más módot a szaporodásra?

Ah, hány milliók végnéküli sorát látom miattam kinlódni, egymás szívét által verni s vonagolva meghalni.

Éva azt feleli, hogy legyen úgy, a mint Ádám akarja, ne legyen egy gyermekek is, s ha nem bízik Ádám magához, váljanak el, vagy keressék együtt a halált.

Azonban Éva: Én hoztam be a halált s mégis én legyek az élet kutfeje. (Az evésből azért származik annyi betegség, hogy a volt az első véték.)

Másnap az egész természetben szomorú jelek láttattak, a reggel rövid pirossága egyszerre besötétült, a sas a legszebb madarakat kergette, az oroszlán a him és nyöstén szarvast, keserves jajjak hasogatták a levegőget által.

Eljött az Angyal, megmondotta a sententiát s szomorúan mentek. Mikor kiérkeztek a paradicsomból, a vezető angyal egyszerre eltűnt s a midőn vissza néztek, az egész paradicsom lángba borult, a természet velek együtt könnyeket hullatott, az egész világ felnyílt előttük, vezérjek az isteni gondviselés volt, egymást kézen fogták s mentek ki az Éden határára az ismeretlen világba.

VII.

A tanítás és tanulásról.

A kézikönyv helyetti sok irás, de charta ad papyrus s onnét hasonló mechanizmussal az agyhártyára mintegy kőmetszésileg áttéve elkényezteteti az ifjat, midőn oly munkássághoz szokik, melyet legkönnyebben tehetve, napszáma után megnyugszik s semmi se háborítja ugy, mintha gondolnia kell s így a nevelési mű ott végződik a hol az ember kezdődik. Sőt a leendő ember nyiló bimbója helyett megnőt tollas s-hajas szajkót bocsátanak ki — *tumens inani graculus superbia.*

Segitenünk kell, ha sarunkból felakarunk támadni, különösen ha papjaink a *hány isten?* s Tetzelt czédulái mellett egy kis mathesist, physikát nem tanulnak, a boruló éjszakában lámpás nélkül marad a maradék.

VIII.

Lycurgus törvényeiről.

A legfő mestersége a törvényadásnak a vétekre való ösztönöket elhárítani. Lycurgus a határt felosztotta. Mikor meghalt valaki, a haza volt az örököse, gyermeke nem is volt senkinek. Mihelyt született, a szüléké többé nem volt. Arra rendelt öregek megvizsgálták, ha nyomorék volt, egy mély árokba vetették; ha erős, dajkának adták, nem polálták. Hét esztendő korában köz nevelő helyen mind együtt neveltettek egyformán, olyan keveset tanultak, hogy még számolni se tudtak jól.

Csak megérteknek engedtetett meg a házasság, két esztendeig csak titkon és ritkán engedtetett meg a feleség látogatása. A házassági hit-szegés nem volt véték.

Együtt ebédeltek, igen egyszerű, de mértékletességgel s appetitussal fűszerezett asztaloknál, a király is ott volt s neki két portio jutott, hogy vendéget hihasson.

A pénzek vas volt s izzón eczetbe mártva, hogy semmiképen ne serkentse fel a kívánságot, nehéz is volt csak kevés summa is.

A gyermekeket verték a Dianna oltáránál s készebbek voltak meghalni, mint nyikkanjanak. Lopniok is szabad volt, ha időközbe megéheztek mint a vadak. Egy gyermeket a lopott róka fiu kegyetlenül mart, s még se jelentette ki. Ha észrevették — olyan ügyetlenül csinálva, megverték.

Ha valaki elfutott a hadban, mindennek szabad volt verni, félig leberetvált félig lenyirott szakállal meghunyászkodva jártak mindentől megvetve.

A közös asztaloktól kirekesztetni nagy gyalázat volt, nem enni jóízűn is szégyen volt, mint egy jele, hogy azon kívül ett.

A közös játékokban 3 kart formáltak s így ekhoztak egymásra:

Öregek { Voltunk mi vitézek hajdan
 { Ifjuságunk hajnalában.

A férfi kar erejének érzésében :

Most mi vagyunk azok, itt állunk
Bizonyítani a kiknek tetszik.

A gyermeki kar :

Egykor mi leszünk a vitézek
S nagy tetteitek szép hire eltűnt.

Rövid velős beszédűek voltak : egynek Lyeurgus a ki kérdezte miért szeretik a rövid beszédet, mert *határos* ugymond, a *hallgatással*.

A Thermopilei szorosnál elestek Epitaphiuma :

Beszéld el vándor ha Spártába érsz, hogy mi törvénynek engedelmeskedve estünk itten el.

Leonidás othon megülte temetési pompáját s feleségétől elválván : Érdemes férjet kívánok neked — ugy mond — és gyermekeket, kik hozzá hasonlitsanak. Ekkor mondta bajtársinak : Ugy ebédeljetek, hazafiak hogy estve Plutónal vacsorálunk.

A vagyont nemcsak a hazának önként odaadták, sőt olyan tág volt a birtok jog, hogy ha másnak szüksége volt reá, minden csuda nélkül hozzányult, mint egy házban a testvérek, felült az ember a más lovára, csak hirivel vitte el s neki vissza adta.

Lyeurgus gyönyörködött a spártai határba, azt mondotta, hogy ugy néz ki, mintha testvéreké volna most nem rég osztva fel.

A házi kerület köteleit tágitotta s azzal a hazához kötötte szorosabban. A különös központokat egy központba sugározta egybe. Minden törvényben egyhangzat volt s arra is ügyelt, hogy se idegenek ne jöjjenek, se spártiak ne menjenek a természettől elszigetelt s magával megelégedhető Peloponesusba, hogy egyébre ne kapjanak kedvet s meg ne fertőztetődjék boldogságok.

A tudományos gyűjteményt hibáknak teszi ki :

1. Hogy a Lyeurgus törvényei mind Leonidásokat formáltak, egy Miltiadest sem.

2. Hogy a házi egybeköttetés kedves érzéseit, az élet ledfőbb kincsét eloltotta.

3. Hogy a házasságtörést megengedte.

Az elsőt nem látom miért lenne. A házi külön centrumi kerület pedig éppen az, a mi leginkább gátolja az Isten országát s ravaszszá, roszzá teszi az embert s meghalni se engedi. A mi házasságunk *vétékkel borítja* a földet.

Még kettőt elfelejtettem :

Az elhizott embert csufolták, mint henjét. A vén ifju legényt is. A vének előtt felköltek, de a vén legény előtt nem. Ezeknek nem volt szabad a leányok játékjokban is jelen lenni. Ugy tudom meztelen játszottak némelykor s ugy tánczoltak, talán küzdöttek a férfiakkal. Ez egy kicsit vadocska.

Lyeurgus sokat fogott venni a Cretai Minostói, ott is együtt ettek.

Mikor a törvényét kiadta egy vad ifju kövel kiütötte a szemét.

Lycurgus békével elszenvedte s azután magát az ifjut úgy megengesztelte hogy különösen szerette őtet.

Homer egy hősről úgy ír: Ugy rohant ellensége ellenébe mint egy leszakadt kőszikla a magasságból, mely a térre érve megáll.

Közli: KONCZ JÓZSEF.

MAGYAR IRÓK LEVELEI EGRESSY GÁBORHOZ.

Második, befejező közlemény.

IX. Szemere Pál levelei.

1.

[1860.]

Édes tudóstársaságbeli collegám!

Épen akkor gondolkoztam jelen levelmről, mikor mostani kedves látogatóim, név szerint Fáy Ferencz és Kazinczyné kegyed fia és leánya társaságában megleptek.

Azon verseim sorozatának közlését, mik *Költészet* czim alatt kegyednél vannak, elejétől fogva egész végiglen megváltozván az, úgy hogy most még próza is jön közibe, — csak az ide mellékelt némileg változott czimek szerint kezdheti meg.¹ — Az 1-ső közlés akár a nyolczadik akár a 18-ik sor után megszakadhat, akár a *lángfolyamig* terjedhet.

A *Tandithyramb-költéssel* képzelje csak ön hogy jártam! A színészetbe kegyed által belé szerelmeskedvén, azt szerencsésen teherbe is ejtettem, s ezen szellemi szerelemből eredett magzatomat kegyednek adom ugyan, de addig egészen átadni nem fogom, míg hozzám ki nem rándul s öröm könnyeivel meg nem kereszteli; és erre lelkekre mondom méltó is az, mert a színészetet és színészeinket senki meg nem dicsőíté még így soha mint én ez által!

Kegyednek rólam irt művét könyvem végére saját római szám alatt fogom béiktatni s így a czimlapon az Egressy Gábor név is ott leend, hogy a mostani édes tanodai barátság-viszonyunkat legalább annyi ideig megörökítssem a meddig a nyomdában munkám újabb és újabb éleletet nyer.

Kijövetelét bármikor is szívesen veszem. De minél előbb annál jobb! Csókolom egész az elkényeztetésig szerető

mestere

Szemere Pál.²

Csókolom még egyszer!!

¹ Szemere Pálnak hosszú tankölteményéről van szó, a mely Magyar Színházi Lap-ban több közleményben jelent meg különböző czimekkel.

² A levél, valamint a következő is Halász Dezső kézírata. Sz. P. csak a nevét írta alá s e levélben a neve alatt levő sort. De e keveset is láthatólag igen nehezen.